MERIDIAN CRITIC No. 1 / 2015 (Volume 24)

Publicistica tânărului Panait Istrati

Bianca BURȚA-CERNAT
Academia Română, România

Abstract: This study approaches Panait Istrati's first years of press writing; in his militant political and social articles we can especially identify the foreshadowing of his future literary works. In perspective, these nuclei filled with really expressive authenticity, but otherwise void of literary intentionality, seem defining for the writer's personality, its stylistic aspects included. Some of the coverage episodes in this period announce, arrestingly, Geo Bogza's finest pages on labor accidents in the "oil landscape" and they plant the seed of Istrati's typical literature of the revolt.
Keywords: authenticity of the writing, literature of revolt, feature story, literary intentionality, ideological discourse.

Pe vremea când, după propriile-i mărturisiri cvasi-ficţionalizate, abia ieşit din copilărie, lucra în locanda brăileană a lui Kir Leonida, cel ce avea să devină Panait Istrati citea într-ascuns şi nota pe fişe cuvinte greceşti şi româneşti – dornic să înveţe limba tatălui pe care nu apucase să-l cunoască, dar şi să stăpânească mai bine limba maternă, cu „sumedeniile de cuvinte pe care nu le văzusem scrise în nici o carte şcolară". Este epoca în care un anume „căpitan" Mavromati îi dăruieşte *Dicţionarul universal al limbii române* de Lazăr Şăineanu, „cartea sfântă a adolescenţei" sale. Dar tot acum i se mai întâmplă ceva important: începe să citească ziare:

> Îmi trânteam în căpăţână noutăţi voluptuoase: făceam cunoştinţă cu o lume descoperită odată cu ziarul zilnic pe care-l luam pentru prima oară în mâini, minunată poezie atotştiutoare care-mi spunea că există un parlament, un guvern, miniştri şi deputaţi care fac legi şi se ceartă; că un anume Filipescu a străpuns cu sabia, în duel, pe adversarul său Lahovary; că grecii se bat cu turcii, burii cu englezii şi spaniolii cu americanii; că există o « afacere Dreyfus » şi că în afacerea asta un mare romancier care se chema Zola ridicase Franţa în picioare. Aflam că peste tot pământul, oamenii se sinucid din mizerie şi din patimi. (*„Căpitan" Mavromati*, în Panait Istrati, 2003, p. 44)

BDD-A21043 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

Între lecturile de adolescenţă care l-au influenţat decisiv pe Istrati se cuvine să notăm, deci, cu o menţiune specială, şi lectura presei, amănunt în jurul căruia se poate specula cu folos. Comentatorii istratieni revin insistent asupra simbolului reprezentat, în biografia intelectuală a autorului, de dicţionare şi enciclopedii, dar trec, ca pe lângă un detaliu mai puţin semnificativ, peste această întâlnire a adolescentului Istrati cu pagina de ziar – pagină de „poezie atotştiutoare", crede scriitorul, realizând o analogie insolită, la acea dată, între faptul cotidian consemnat sec în textul gazetarului şi, inaparent, subînţelesul „poetic" al unei consemnări prozaice. Istrati – cititorul de gazete şi mai apoi publicistul – intuieşte că, de la un anume prag al acumulării de amănunte realiste, ne-literare, pagina de ziar poate deveni „poezie", sugerând zone de umbră şi semnificaţii secrete ale unor fapte neinterpretabile echivoc, într-o primă instanţă. Astfel, realitatea brută încetează de a mai fi simplă sursă de informaţie, suprafeţele dobândesc adâncime şi invită la reflecţie ori chiar la contemplaţie. Materialul gazetarului devine un bun al filosofului şi/sau al artistului. (Să ne amintim numai cum tăieturile din ziare ale unui Ivan Karamazov ajung să configureze, o dată ce se adună suficient de multe şi sunt puse cap la cap, o realitate mai profundă decât faptele diverse pe care le conţin iniţial şi să genereze „teorii" halucinante în marginea realităţii...) Istrati citeşte pagina de ziar cu ochi de prozator şi, când va scrie el însuşi articole, le va scrie din aceeaşi perspectivă. Mobilizaţi, şi unul, şi celălalt, de o mistică a faptului cotidian, publicistul Istrati şi prozatorul Istrati examinează realitatea din acelaşi unghi şi folosesc aceeaşi cerneală; au aceleaşi teme şi adoptă registre asemănătoare, rezultate din imixtiunea prozatorului în pagina de ziar şi (cu efecte uneori discutabile estetic) a publicistului în plină proză ficţională.

Istrati scrie, la prima vedere, simplu, cu francheţe, fără mari ocoluri stilistice. E numai o impresie, totuşi – iar scurtul pasaj pe care l-am citat stă mărturie. Într-o frază pe cât de clar formulată, pe atât de densă, se trece, pe alocuri, derutant, de la un registru la altul şi de la o umoare la alta, evocarea nostalgică şi ironia acidă aflându-se într-o bună vecinătate. Remarca insolită despre „minunata poezie atotştiutoare" a filelor de gazetă e corectată fără întârziere printr-un amendament ironic: e vorba de o „poezie" care arată „că există un parlament, un guvern, miniştri şi deputaţi care fac legi şi se ceartă"... Istrati cumulează în aceeaşi frază intuiţia artistului predispus la sesizarea zonelor de umbră (ale realităţii şi ale textului) şi directeţea pamfletarului, un interes pur *gratuit* faţă de variatele faţete ale realităţii, dimpreună cu un interes cât se poate de orientat politic. E una dintre mărcile personalităţii sale de *Ianus bifrons*. Din literar, Istrati plonjează rapid în politic; şi invers. Militantul socialist vădeşte intuiţii de artist şi prozatorul ademenit de evaziune adoptă discursul „angajării" sociale fără echivoc.

Adolescentul devorator de gazete din *„Căpitan" Mavromati* e un personaj iremediabil politizat. Scriitorii îl interesează, într-o anumită măsură, şi prin implicarea lor politică – Zola, spre exemplu, şi poziţia acestuia în afacerea Dreyfus. Istrati, el însuşi, este ceea ce se cheamă un autor politic. Îl orientează spre o

BDD-A21043 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

literatură de această factură nu numai, şi nu în mod esenţial, biografia sa, ci preocuparea timpurie pentru înţelegerea mecanismelor puterii şi ale opresiunii şi, în genere, a unui complicat angrenaj social. Temele sale sociale şi implicit acelea politice – organizate în jurul a două obsesii centrale: *marginalitatea* şi *revolta* – sunt subsumate unui orizont mai larg al reflecţiei în marginea umanului. Scriitor *angajat*, Istrati nu este şi un *înregimentat*, în ciuda opţiunilor sale politice – până târziu pro-socialiste. El reuşeşte, între altele, şi performanţa ca, fără a-şi ascunde opţiunile, ba chiar exhibându-le ostentativ, să se adreseze cu succes cititorilor de toate orientările. Aceasta pentru că, în pofida unor enclave teziste ale cărţilor sale, Istrati rămâne până la capăt un scriitor autentic.

Primele sale contacte cu mişcarea socialistă, sporadice la început, datează de prin 1904-1905, când, ajuns la Bucureşti – după ce fusese băiat de prăvălie la Kir Leonida, ajutor la plăcintăria lui Kir Nicola, ucenic-mecanic în docurile Brăilei, salahor în portul Giurgiu, zugrav şi vagabond –, intră în biroul de plasare al militantului socialist Gheorghe Cristescu (supranumit „Plăpumarul") şi îl vede pentru prima dată pe Cristian Racovski, la o întrumire muncitorească. În ianuarie 1905 e arestat, după ce participase la o manifestaţie bucureşteană organizată în semn de solidaritate cu victimele „duminicii însângerate" de la Sankt Petersburg[1]; trimis la Brăila spre a fi judecat, primeşte o condamnare cu suspendarea pedepsei. La sfârşitul anului următor (19 noiembrie 1906), trimite *României muncitoare* (săptămânal social-democrat, organ central al sindicatelor), sub semnătura *P. Istrate*, un text intitulat *Regina Hotel*, relatarea unui abuz comis de patronul unui hotel din Constanţa asupra unui chelner oarecare, înşelat, concediat şi, în cele din urmă, bătut cu bestialitate, sub privirile neputincioase ale celorlalţi angajaţi. Textul, redactat într-un stil nervos, cu o precizie a detaliilor ce configurează o situaţie şi o atmosferă, este scris din perspectiva unui martor (autorul însuşi, la vremea respectivă angajat al hotelului cu pricina) care, convins că „ceea ce s-a petrecut în acel local în ziua de 15/28 crt. [...] a trecut peste putinţa unei răbdări omeneşti", se hotărăşte să aducă la cunoştinţa publică acest caz. Nu pentru că ar fi un caz excepţional, ci, dimpotrivă, tocmai pentru că – tranşează încă din prima frază situaţia publicistul debutant – „bătaia şi darea afară din serviciu, fără plată, au devenit nişte lucruri atât de banale pentru lumea muncitoare, încât trecem de multe ori cu vederea ca peste un fapt normal". Cazul nu e prezentat ca un fapt divers, căci nu particularul îl interesează aici pe autorul articolului-mărturie, ci valoarea ilustrativă a incidentului. Victima este obscurul Apostolescu Vasile, iar opresorul, un oarecare M. Schwartz, „canalia-patron"; litigiul: reţinerea fără motiv a sumei de 23 de lei, dintr-un total de 60, după două luni de muncă încununate cu o concediere intempestivă. Punctul culminant: brutalizarea nevinovatului, pe care patronul „îl scăldă într-o adevărată baie de palme, limpezindu-l apoi în pumni" (plastică imagine, dinamizată prin apelul la imagini ale fluidităţii – „baie",

[1] Pe 22 ianuarie 1905, la Sankt Petersburg, în faţa Palatului de Iarnă, garda imperială ţaristă deschide focul asupra unor manifestanţi neînarmaţi conduşi de preotul ortodox Georgiy Gapon.

BDD-A21043 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

„limpezire" – dispuse în crescendo). Scena, puternic vizuală, e dramatizată printr-un scurt dialog şi agrementată cu concluziile sceptice ale martorului revoltat.

Cel dintâi text istratian nu e nici, propriu-zis, articol de ziar, nici proză de ficţiune; şi, nefiind câtuşi de puţin gratuit (incidentul înfăţişat aici e, în fond, un pretext pentru exprimarea unei revolte multă vreme îndiguite – revolta unui om şi a categoriei sociale din care provine), ajunge totuşi să pară, prin efect de perspectivă, o expresie a scrisului perceput în toată gratuitatea sa – mai ales azi, când conceptul de literatură şi/sau acela de proză s-a lărgit într-atât, încât aduce laolaltă şi ficţiunea, şi nonficţiunea, şi pagina de proză scurtă, şi pe aceea de jurnal etc. Publicistul debutant nu scrie, poate, cu gândul de a face literatură; cu toate acestea, literatura se instalează firesc în textul său. E un text despre cei umiliţi şi defavorizaţi scris chiar de cineva ieşit din rândul acestora, nu de un autor care, beneficiind de un trai relativ sigur, îşi îngăduie – precum un Brătescu-Voineşti, de pildă – luxul unei proze a compasiunii şi umanitarismului. *Regina Hotel* e, în creaţia autorului, o piesă semnificativă din cel puţin trei perspective: îl anunţă nu doar pe publicistul, ci şi pe prozatorul Panait Istrati; conţine, *in nuce*, sugestiile poeticii autenticiste de la care se va revendica autorul; şi, nu în cele din urmă, reprezintă debutul primului nostru autentic şi valoros scriitor cu o agendă „de stânga". Îi va urma, în perioada interbelică, un Geo Bogza. (De altfel, un reportaj bogzian *avant la lettre*, *Din regiunea petrolului. Câmpina*[2], ar merita să figureze în orice antologie românească a genului).

Până la începerea colaborării sale efective, în mai 1909, cu *România muncitoare*, mai publică, tot aici, câteva texte: în 1907, un reportaj despre escrocheriile unui preot de ţară (*Biserică şi popi*), iar în 1908, încă trei – o scurtă însemnare scrisă la vremea când era secretar al Sindicatului Muncitorilor de la Fabrica de Cuie din Brăila, un articol amplu despre cel de-al zecelea congres al Partidului Socialist Italian şi o spumoasă diatribă avându-l ca ţintă pe N. Iorga (*Isprava dlui Iorga*). După o perioadă aventuroasă, cu îmbarcări clandestine pe vapoare ce duc spre Egipt sau spre Franţa, cu „sejururi" mai mult decât paupere la Alexandria, Pireu, Neapole, Cairo, Port-Said, Damasc sau Beirut, se întoarce acasă şi intră, cu adevărat abia acum, în mişcarea socialistă. Pentru că, pe 19 octombrie 1909, protestează alături de alţi socialişti împotriva unei măsuri care interzicea revenirea lui Cristian Racovski în România, este arestat şi închis, timp de mai multe zile, la Văcăreşti, până la achitare. După eliberare, îşi notează, în câteva articole din *România muncitoare*, impresiile suscitate de recenta sa confruntare cu reprezentanţii legii: „Nu m-aş mira dacă cineva ar pune lângă zicala « fumezi ca un turc » pe aceea de « minţi ca un procuror »"[3], conchide sarcastic.

Ales secretar al primului sindicat al muncitorilor din portul Brăila (înfiinţat la iniţiativa lui Ştefan Gheorghiu), Istrati ia cuvântul, în decembrie 1909, la o

[2] Text apărut în *România muncitoare*, 14 octombrie 1912.

[3] „Fotoliul minciunii", în *România muncitoare*, 8 noiembrie 1909, citat din Panait Istrati: *Trei decenii de publicistică*, Vol. I: *Scăpare de condei. 1906-1916*, ediţie îngrijită de Ion Ursulescu, Editura Humanitas, Bucureşti, 2004, p. 106. Articolele istratiene citate în studiul de faţă sunt reproduse după această ediţie.

BDD-A21043 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

întrunire a muncitorilor brăileni consemnată cu entuziasm de presa pro-socialistă, protestând împotriva adoptării „legii Orleanu", care limita drastic dreptul salariaţilor la asociere şi grevă. La începutul lui 1910 participă la congresul prin care se refonda Partidul Social-Democrat din România, iar în primăvară, Constantin Mille îi propune să devină corespondent la Brăila pentru *Adevărul* şi *Dimineaţa*, funcţie la care va renunţa, nu peste multă vreme, când directorul celor două publicaţii îi cenzurează un reportaj, vrând să muşamalizeze un abuz comis de un diacon dintr-un sat brăilean. Până în 1916, anul plecării în Elveţia, va publica aproape exclusiv în *România muncitoare*[4], unde, din 1912 (an în care e ales, totodată, secretar al Cercului de editură socialistă), este şi redactor. În vara lui 1910 e arestat din nou, ca participant la greva muncitorilor din portul Brăila. Pledează, într-o anchetă apărută în *Viaţa socială*, pentru votul universal, are o întâlnire secretă cu Racovski, e din ce în ce mai activ pe frontul militantismului socialist, asumându-şi fără reticenţe riscuri, în ciuda apariţiei primelor simptome de tuberculoză.

Vede pentru întâia dată Parisul în decembrie 1913, locuind în Belleville, „cartierul unde au răsunat ultimele focuri de puşcă şi unde a căzut ultima baricadă a comunei învinse de tirani versaillezi"[5] şi, la începutul anului următor, trimite de acolo, pentru *România muncitoare*, trei scrisori – despre trei „morţi scumpi" din rândul socialiştilor francezi, E. Fournière, Francis de Pressensé şi Émil Landrin. E într-o dispoziţie sumbru-melancolică, el, vitalistul Istrati („De când am venit aci, m-am transformat în cioclu, văzându-mă silit să vorbesc numai de morţi dureroase în primele corespondenţe din « patria luminii » şi a revoluţiilor conştiente"[6]): e deja destul de grav bolnav; iar în martie, prietenul său Ştefan Gheorghiu se stinge, învins de ftizie. În Père Lachaise, la ceremonia de incinerare a lui Fournière, îl vede pe Jean Jaurès. Fondatorul ziarului *L'Humanité* „tuna la câţiva paşi" în faţa unui Istrati copleşit de emoţie: „Eram deci la Paris; vorbea Jaurès, trimitea energie, viaţă, poezie, cugetare şi dor de luptă, lăudând pe acela care în clipa aceea se prefăcea în cenuşă"[7]. (Peste numai câteva luni, Jaurès avea să moară, la rândul său, asasinat în Montmartre de un tânăr naţionalist francez.)

Publicistul Istrati scrie, în cele circa o sută de articole identificate de Ion Ursulescu în intervalul 1906-1916, pe de o parte, despre viaţa lucrătorilor mărunţi (servitori, zilieri, zugravi, hamali, băieţi de prăvălie, chelneri, paznici de noapte,

---

[4] În intervalul 1906-1916, autorul a publicat, sub diferite semnături – P. Istr., P. Istrati, Is., Istrian, P.I., I. Delabrăila, Istrian Delabrăila, Cor., Coresp. sau chiar „Un cui" –, în: *România muncitoare*, *Adevărul*, *Dimineaţa*, *Viaţa socială*, *Lupta zilnică*, *Calendarul muncii*, *Tribuna transporturilor*. Editorul publicisticii istratiene, Ion Ursulescu, a identificat, în acest interval, circa o sută de articole ale autorului. Vezi: Panait Istrati, *Publicistica de tinereţe (1906-1916)*, ediţie îngrijită de Ion Ursulescu, Editura Porto-Franco, Galaţi, 1993; şi, de asemenea, precizările editorului, „În loc de prefaţă", la primul volum din Panait Istrati, *Trei decenii de publicistică*, *ed. cit.*

[5] „Morţi scumpi – Émile Landrin", în *România muncitoare*, 4 februarie 1914, reluat în *Scăpare de condei*, *ed.cit.*, p. 293.

[6] *Ibidem*, p. 292.

[7] „La Père Lachaise…", în *România muncitoare*, reluat în *Scăpare de condei*, *ed.cit.*, p. 287.

BDD-A21043 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

mecanici, mineri, angajaţi ai unor mici fabrici, diverşi meseriaşi etc.), consemnând înfiriparea primelor organizaţii sindicale şi a celor dintâi mişcări de protest muncitoreşti ori denunţând nedreptăţi, comportamente discreţionare, abuzuri comise de patroni şi de autorităţi (de la poliţie la guvern...), şi, pe de altă parte, la un nivel mai abstract, e foarte interesat de macrostructura socială, atent la felul cum evoluează instituţiile, de la Parlament şi Justiţie la Armată sau Biserică. Deplânge inexistenţa, în România, a unor organizaţii muncitoreşti puternice, „care să impuie respect celor de sus, ca în statele apusene". Nu-i e străină, desigur, nici politica externă şi, mai ales, urmăreşte ce se întâmplă în spaţiul european pe frontul socialist.

Seria de reportaje, din 1910, despre muncitorii din portul Brăila, inclusiv despre greva la care a participat Istrati însuşi, rămâne, fără îndoială, de referinţă – atât documentar, cât şi, pe anumite porţiuni, ca discurs publicistic bine articulat, trădând condeiul unui prozator, care desprinde mai totdeauna din informaţia propriu-zisă (bogată, cu cifre precise, atunci când autorul descrie, de exemplu, „mecanismul muncii în port" – „cum sunt angajaţi şi cum muncesc căruţaşii, hamalii, chiligii", „cum plăteşte exportatorul munca căruţaşilor" etc.) o idee mai generală asupra unor fenomene sociale şi, la tot pasul, formulează consideraţii de moralist. Istrati nu recurge la eufemisme menite să atenueze radicalismul unor afirmaţii. E în conflict deschis cu *autoritatea* mundană, iar când vine vorba despre autorităţile statului român, crede că, în acest context, „*autoritate* înseamnă, cele mai adeseori, instituţia care acoperă hoţiile şi jaful, [...] cinste nu mai există şi [...] totul se rezumă în cuvintele: « Lasă-mă să jefuiesc, na-ţi şi ţie », şi dacă prinde un al treilea de veste, « dă-i şi lui »"[8]. E, desigur, antimilitarist fără ezitare (împărtăşind punctul de vedere jaurèsian) – „Războiul! Iată unica preocupare a sălbaticilor civilizaţi" – şi priveşte cu multă neîncredere investiţiile (supradimensionate, consideră) în structurile militare, contrariat că „statul – care seacă bugete însemnate cu serviciul de spionaj, cu pletora de funcţionari inutili, cu armata – nu construieşte, proporţional cu numărul crescând al elevilor, gimnazii şi licee unde poporul să-şi poate trimite fiii la o învăţătură superioară". Într-o notiţă din 1909 descrie două experienţe militare atroce:

> 1. La Constanţa s-au făcut experienţe cu nişte torpile lăsate în largul mării. Una singură din aceste maşini ucigătoare de oameni costă 12.800 de franci [...]. Drept ţintă au servit nişte ţevi umplute cu pietre care au fost sfărâmate în bucăţi.
> 2. La Brăila, Reg. 3 artilerie a făcut exerciţii pe câmpia de lângă cătunul Pitroiu. La aceste exerciţii, însă, nu s-au luat drept ţintă ţevi umplute cu pietre, ci chiar un ţăran ce se afla pe câmp. Obuzul plesnind, i-a sfărâmat ambele picioare şi o mână. Din fericire pentru el, o bucăţică de obuz i-a pătruns în inimă, scutindu-l astfel de o viaţă amărâtă[9].

[8] „Cum sunt exploataţi muncitorii în portul Brăila", În *Scăpare de condei*, *ed. cit.*, p. 145.
[9] „Două experienţe militare", în *România muncitoare* din 13 septembrie 1909, reprodus în *Scăpare de condei*, *ed. cit.*, p. 67.

BDD-A21043 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

Nici instituţia Învăţământului, crede Istrati, nu funcţionează prea bine: din şcoala românească nu ies „oameni liberi şi emancipaţi, adepţi ai ştiinţei adevărate", ci „maşini guvernamentale, păpuşi al căror creier îmbâcsit de religie şi naţionalism stupid să servească de instrument guvernanţilor"[10]. Iar studentul român – care, departe de a se ocupa cu traducerile din Horaţiu şi Virgiliu, „face serenade...veneţiene" şi versuri pentru „lucrătoarele de la croitorie" şi a cărui opţiune politică ar fi naţionalismul profesat de „demagogii interesaţi" – nu e deloc un personaj incomod pentru reprezentaţii autorităţii, dimpotrivă.

Când arată în ce condiţii trăiesc şi muncesc lucrătorii din diferite branşe, Istrati se exprimă pertinent şi cu precizie, lucid şi informat. Când însă abandonează terenul ferm al realităţii, complăcându-se în imaginarea unor scenarii despre cum ar trebui să arate, să se comporte, să vorbească, să acţioneze un muncitor ideal, publicistul cade în mrejele utopiei. Un articol (*Studenţii noştri*) se încheie cu această viziune utopistă:

> Nu mai căutaţi pe studenţii patrioţi prin licee şi universităţi. Nu-i veţi găsi pe băncile instituţiei. Căutaţi pe adevăratul student prin fabrici şi ateliere. Acolo veţi găsi pe omul care pricepe vremea şi filosofia ei.
> Plini de funingine, de praf şi de unsoare, ei sunt sociologi şi istorici, artişti şi literaţi.
> Ziua le picură sudoarea pe lucru, iar noaptea, pe carte[11].

Istrati îi pretinde modestului proletar să fie nici mai mult, nici mai puţin decât un umanist, îi pretinde să aibă nu numai conştiinţă de clasă – ceea ce ar fi intrat în logica previzibilă a discursului unui militant socialist –, dar şi conştiinţa umanităţii sale profunde. Întrucât muncitorul real se încăpăţânează să nu intre în acest tipar ideal, tânărul publicist se indignează şi vituperează. Exigenţele sale faţă de o clasă pe care ar dori-o în avangarda societăţii nu vor fi mai mici nici un deceniu mai târziu. La mijlocul anilor '20, Istrati va acuza cu o elocvenţă sporită clasa muncitoare de complicitate, fie şi inconştientă, cu burghezia, care o manipulează şi o cumpără prin distracţii administrate strategic: cârciumile tot mai numeroase după război, „cinematografele strigătoare de nerozii dramatice", „cursele de cai, cea mai vastă escrocherie a burgheziei", meciurile de box, presa de scandal şi altele asemenea; de aceea:

> Ajunsă în zilele noastre la putere, clasa muncitoare s-ar găsi aşa de săracă în minţi competente, încât s-ar vedea nevoită să se lase condusă aproape numai de intelectuali – aşa cum vedem că se petrece în Rusia, unde numai vorba vine că muncitorimea e la cârmă[12].

[10] „Francisco Ferrer", în *Calendarul muncii*, noiembrie 1909, reprodus în *Scăpare de condei*, *ed. cit.*, p. 119.
[11] „Studenţii noştri", *loc cit.*, p. 111.
[12] Articol apărut în *Omul liber*, nr. 17-18, octombrie 1924.

BDD-A21043 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

Într-un mic eseu – care schiţează, însă, planul unui studiu mai amplu şi mai aplicat asupra publicisticii istratiene văzute ca preambul literar (şi, pe alocuri, ca literatură pur şi simplu) – „Panait Istrati. Triumful vocaţiei asupra aspiraţiei" (2013, pp. 123-130), Viorel Coman regretă faptul că textele din perioada brăileană ale „sindicalistului şi ziaristului" Istrati au fost examinate, până acum, dintr-o perspectivă strict „ideologică, fără nici o observaţie privindu-l pe viitorul scriitor", a cărui vocaţie de povestitor triumfă încă din această etapă. Dând, în consecinţă, deoparte învelişul *ideologic* al articolelor socialistului idealist – în care îl regăseşte (cu o frumoasă formulă) pe „cel mai camilpetrescian lider politic al stângii româneşti din acei ani" (p. 124) –, comentatorul caută „miezul lor [...] epic", nucleele „dramatice sau tragice" ale acestor texte în care întâmplările consemnate „sugerează o anumită cruzime a realului" şi „devin, în timp, subiecte pentru viitoarele povestiri", articolele transformându-se, s-ar zice, într-„un fel de « caiete » cu însemnări de prozator despre viitoarele romane". Observaţii juste, meritând să fie, cândva, aprofundate. Cu atât mai mult cu cât publicistica istratiană a fost, cu mici excepţii, între care Mircea Iorgulescu şi Viorel Coman, deja citaţi, insuficient valorizată chiar şi în studiile de referinţă dedicate autorului. Scriind, de exemplu, despre tinereţea lui Istrati şi, între altele, despre tangenţele pe care scriitorul în devenire le-a avut cu mişcarea socialistă, în perioada 1904-1916, implicit despre experienţa acestuia de gazetar la *România muncitoare* (şi, episodic, la *Adevărul*), Monique Jutrin se menţine la nivelul – pur descriptiv – al unor consideraţii generale; exegeta remarcă suficient de apăsat componenta literară a textelor jurnalistice publicate în tinereţe de Panait Istrati, dar analiza sa nu avansează foarte mult în această direcţie:

> Dictés par l'amitié ou la haine, jamais froids ni tièdes, ses articles sont des appels à la révolte. Il dénonce les abus, l'exploitation des paysans et des ouvriers. [...]
> Le ton vire au sarcasme, quand il s'adresse aux autorités. [...]
> Certains textes, d'une plus haute tenue littéraire, renferment les germes de ses futurs récis. (Jutrin, 2014, pp. 31-32)

O mai mare atenţie a acordat acestui sector al scrisului istratian un istoric literar precum Al. Oprea[13], care, de altfel, a realizat – în 1969, sub titlul *Pentru a fi iubit pământul* – o primă selecţie din publicistica autorului, fără a observa însă că între publicistica istratiană de tinereţe, aceea de la maturitate şi proza sa de mai târziu există o linie de continuitate, inclusiv la nivelul discursului. Contestabil sub mai multe aspecte, capitolul pe care i-l consacră gazetarului Istrati în volumul său din 1976, *Panait Istrati. Dosar al vieţii şi al operei*, conţine însă observaţii de reţinut. Notând, de exemplu, că socialismul nefundamentat doctrinar de la care se

[13] A se vedea Alexandru Oprea, „Gazetar şi militant socialist", în *Panait Istrati. Dosar al vieţii şi al operei*, 1976, pp. 40-60.

BDD-A21043 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

revendică acest scriitor este mai degrabă o formă de umanitarism şi că Istrati „aspiră, într-un sens, să concilieze socialismul cu creştinismul primitiv", Al. Oprea remarcă sagace: „Chiar şi greva din 1910 l-a entuziasmat, în primul rând, pentru că a provocat acel moment când se manifestă « religiosul », elementul de « sublim »" (1976, p. 49). Socialismul unui Kazantzakis, cu care Istrati are, în plan uman, anumite afinităţi nu este, nici acela, de o factură cu mult diferită, chiar dacă, din punct de vedere doctrinar, scriitorul grec este evident mai articulat. La ambii autori detectăm aceeaşi încredere în valenţele umaniste ale socialismului şi aceeaşi „mistică" a angajării, dublate şi subminate, trebuie spus, de o obsesivă îndoială – specifică unui credincios nedogmatic.

Nu e lipsit de interesante sugestii nici portretul cvasi-balzacian şi cvasi-călinescian pe care acelaşi Al. Oprea i-l schiţează, într-o paranteză, junelui socialist Istrati, pe marginea unei fotografii de la sfârşitul lui 1909: Istrati tocmai fusese eliberat din închisoarea Văcăreşti, unde ajunsese, alături de Gh. Cristescu, I.C. Frimu, D. Marinescu ş.a., pentru că participase la o acţiune organizată de cercul „România muncitoare" pentru sprijinirea lui Cristian Racovski:

> Fotografia făcută după ieşirea din închisoare înfăţişează un Istrati june, iar ca amănunt epatant: mustăţi arcuite, după cum era moda zilei. Trăsăturile ascuţite ale feţei accentuând paloarea de candidat la tuberculoză i-ar fi dat un aer ascetic, dacă n-ar fi contrastat cu gura bine desenată, cu buze cărnoase senzuale. Trăsătura de unire între aceste elemente divergente o constituie ochii îndrăzneţi, până la impertinenţă, şi, în acelaşi timp, calzi, sentimentali. (Oprea, 1976, p. 43)

Inegale ca scriitură – destule, fără valoare literară –, articolele istratiene interesează, totuşi, nu numai pe latura lor de document, ci şi prin faptul că, puse laolaltă, în toată eterogenitatea lor, spun multe despre omul şi despre scriitorul Istrati, pentru acesta din urmă publicistica fiind – mai ales într-o primă etapă (1906-1916), aceea de dinainte de plecarea în Elveţia şi, deci, de dinainte de afirmarea lui ca autor de ficţiune – un laborator în care se decantează obsesii creatoare, se limpezesc idei, intuiţii, se aproximează viitoare formule. Textele de ziar ale lui Istrati îşi conţin, încă de la început, propria poetică, iar aceasta este, în mare, nu întâmplător, şi poetica textelor literare ale autorului.

Bibliografie

* * *, *Cahiers Panaït Istrati*, 1993, no. 10, Cercle Panaït Istrati, Valence.
* * *, *Presa muncitorească şi socialistă din România*, 1966, vol. II, Editura Politică, Bucureşti.
Coman, Viorel, 2013, *Provincia magna*, Muzeul Brăilei şi Editura Istros, Brăila.

BDD-A21043 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)

Delafras, Petre C., 1920, *Socialismul în România: cum trebuie să fie el pus în aplicare?*, Editura Cugetarea, București.
Iorgulescu, Mircea, 2004, *Celălalt Istrati*, Editura Polirom, Iași.
Iorgulescu, Mircea, 2011, *Panait Istrati nomadul nestatornic. Viața, opera, aventurile – legende și adevăruri*, Editura Karta Graphic, Ploiești.
Istrati, Panait, 2003, *Opere* (vol. I şi II), Ediţie îngrijită, note şi comentarii de Teodor Vârgolici, Introducere de Eugen Simion, Editura Academiei Române, Editura Univers Enciclopedic, București.
Istrati, Panait, 2004-2005, *Trei decenii de publicistică*, Vol. I: *Scăpare de condei, 1906-1916*; Vol. II: *Între banchet și ciomăgeală, 1919-1929*, Ediţie îngrijită de Ion Ursulescu, Editura Humanitas, București.
Jutrin, Monique, 2014, *Panaït Istrati. Un chardon déraciné* (deuxième édition), Éditions L'échappé, Montreuil-Paris.
Oprea, Alexandru, 1976, *Panait Istrati: dosar al vieții și al operei*, Editura Minerva, Bucureşti.
Petrescu, Constantin-Titel, 1940, *Socialismul în România. 1835-6 septembrie 1940*, Societatea Naţională de Editură şi Arte Grafice „Dacia Traiana", București.
Raydon, Edouard, 1968, *Panaït Istrati, vagabond de génie*, Éditions Municipales, Paris.

Notă : Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Cultura română şi modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate", cofinanţat de Uniunea Europeană şi Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanţare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077. Beneficiar: Academia Română.

BDD-A21043 © 2015 Editura Universităţii din Suceava
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:54 UTC)